

Antonio Iturbe

Auschwitzin kirjastonhoitaja

SUOMENTANUT EINARI AALTONEN

LIKE

Otavan Kirjasäätiö on tukenut teoksen suomentamista.

Sitaattien suomentamisessa on käytetty seuraavia teoksia:

A. J. Cronin, *Sisärengas*. Otava. 1984. Suom. Helvi Vasara

Alexandre Dumas, *Monte-Criston kreivi*. Otava. 2013. Suom. Jalmari Finne

Jaroslav Hašek, *Kunnon sotamies Švejk maailmansodassa*. Tammi. 2013. Suom. Eero Balk

Selma Lagerlöf, *Nils Holgerssonin ihmeellinen matka*. WSOY. 1989. Suom. Päivö Taubert

Thomas Mann, *Taikavuori*. WSOY. 1982. Suom. Kai Kaila

Shlomo Venezia & Béatrice Prasquier, *Sonderkommando – Tarinani Auschwitzista*. Like.
2008. Suom. Lotta Toivanen

Espanjankielinen alkuteos: *La librería de Auschwitz*

© Antonio G. Iturbe, 2012, 2019

© Editorial Planeta, S. A., 2012

Suomenkielinen laitos © Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2021

LIKE

Like Kustannus
Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-951-1-37855-6

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2020

Omistettu Dita Krausille

Auschwitzin tuhoamisleirin parakissa numero 31 oli viisisataa lasta ja heidän kanssaan useita »neuvonantajiksi» kutsuttuja vankeja, ja tarkasta valvonnasta huolimatta, kerrotaan, kaikkea todennäköisyyttä uhmaten, siellä oli salainen lastenkirjasto. Se oli hyvin suppea: kirjoja oli kahdeksan, muun muassa H. G. Wellsin *Lyhyt maailmanhistoria*, venäjänkielinen teos ja analyyttistä geometriaa käsittelevä nide [...]. Joka päivän lopuksi kirjat ja muut aarteet, kuten lääkkeet ja ruokatarpeet, annettiin yhdelle isommista tytöistä, jonka tehtävänä oli kätkeä ne yöksi aina uuteen piiloon.

ALBERTO MANGUEL, *La biblioteca de noche*

(»YÖKIRJASTO«)

Kirjallisuudella on sama vaikutus kuin palamaan raapaistulla tulitikulla keskellä peltoa. Tuli ei juuri valaise, mutta sen ansiosta näemme, kuinka paljon pimeyttä on ympärillä.

WILLIAM FAULKNER

Javier Maríasin mukaan

1

Auschwitz-Birkenau tammikuussa 1944

Nuo mustaan pukeutuneet upseerit katsovat kuolemaa välinpitämättömästi kuin haudankaivajat eivätkä tiedä, että tähän tummaan liejuun, johon kaikki vajoaa, Alfred Hirsch perusti koulun. He eivät tiedä sitä, ja on välttämätöntä, etteivät he tiedä. Auschwitzissa ihmiselämän arvo on vähemmän kuin ei-mitään. Se on niin mitätön, ettei ketään enää ammuta, koska patruuna on arvokkaampi kuin ihminen. Alueella on kammioita, joihin suihkutetaan Zyklon-kaasua, koska sen käyttö on halpaa ja yhdellä kanisterillisella voi tappaa satoja ihmisiä. Kuolemasta on tullut teollisuutta, joka on tuottavaa vain suuressa mittakaavassa.

Puurakennuksen opetustilat ovat rykelmä jakkaroina. Väliseiniä ei ole, myös liitutaulut ovat näkymättömiä, ja opettajat piirtävät ilmaan tasakylkisiä kolmioita, sirkumflekseja ja jopa Euroopan jokia pelkästään käsiään liikuttamalla. Parakissa on parisenkymmentä pientä lapsiryhmää, ja jokaisella on oma ohjaajansa, ja ryhmät ovat niin lähellä toisiaan, että opettajien on puhuttava kuiskaten, jotteivät faraoiden ajan Egyptin kymmenen vitsausta sekoittuisi kertomataulun musiikkiin.

Jotkut eivät uskoneet, että se olisi mahdollista ja ajattelivat, että Hirsch oli naiivi ja hullu: miten lapsia voisi muka opettaa raa'alla

tuhoamisleirillä, missä kaikki oli kiellettyä? Ja Hirsch hymyili. Hän hymyili aina arvoituksellisesti kuin olisi tiennyt jotain, mistä muilla ei ollut aavistustakaan.

Ei ole väliä, kuinka monta koulua natsit sulkevat, hän totesi. Aina kun joku seisahtuu talon nurkalle tarinoimaan ja pari lasta istahtaa kuuntelemaan, on saatu aikaiseksi koulu.

Parakin ovi avautuu äkisti ja Jakopek, vartioapulainen, pyyhkii kohti parakkipöytäliikettä Hirschin huonetta. Puukengistä valuu lattialle leirin kosteaa mutaa, ja parakin numero 31 levollinen turvakupla puhkeaa. Omalla paikallaan seisova Dita Adlerova tuijottaa lumoutuneena pienen pieniä savipaakkuja: ne näyttävät mitättömiltä, mutta myrkyttävät todellisuuden niin kuin tilkka mustetta, joka värjää ison saavillisen maitoa.

– Kuusi, kuusi, kuusi!

Ilmoitus on merkki, että SS:n vartijat ovat saapuneet parakkiin numero 31, ja kuiskutusten aalto alkaa kiertää sen sisällä. Auschwitz-Birkenauin kuolemanleirissä, jossa uuneissa poltetaan yötä päivää ruumiita, parakki 31 on harvinaisuus. Oikeastaan poikkeama, ja Fredy Hirschin saavutus. Hirsch oli aloittanut nuorisoryhmien liikunnanopettajana ja nyt hän on Auschwitzissa kuin esteradalla vastuksinaan ihmiskunnan historian mahtavin teilypyörä. Hän onnistui saamaan Lagerin saksalaiset virkamiehet vakuuttumaan, että parakkiin majoitettujen lasten ohjaaminen helpottaisi vanhempien työtaakkaa tässä BIIb-sektorissa, jota kutsutaan »perheleiriksi», koska alueen muissa osissa lapset ovat yhtä harvinaisia kuin linnut. Auschwitzissa ei ole lintuja. Ne kuolevat sähköaitoihin.

Leirin komendantti salli lasten parakin perustamisen, ja ehkä hänellä oli alun alkaenkin tarkoitus luoda sellainen, mutta toiminnan tuli olla kaikissa oloissa järkeenkäyvä: kouluaineiden opetus oli ehdottomasti kielletty.

Hirsch astuu ulos parakin numero 31 Blockältesterin huoneesta eikä hänen tarvitse sanoa mitään apulaisille ja opettajille, jotka

tapittavat häntä. Hän nyökkää kevyesti. Hänen katseensa on vaativa. Hän tekee aina niin kuin kuuluu tehdä ja odottaa muiden toimivan samoin.

Oppitunnit keskeytyvät ja korvautuvat saksankielisellä lauleskelulla ja arvausleikeillä, jotta kaikki näyttäisi olevan sääntöjen mukaisessa järjestyksessä, kun arjalaiset sudet kohdistavat vaalean katseensa heihin. Yleensä muutamasta sotilaasta koostuva partio käväisee parakilla ja vain vilkaisee sisään, katselee hetken lapsia ja joskus jopa taputtaa laululle tai silittää lapsukaisen päätä ennen kuin jatkaa kierrostaan.

Jakopek kuitenkin lisää jotain tavanomaiseen hälytykseen:

– Tupatarkastus! Tupatarkastus!

Tupatarkastus on oma lukunsa. Sen tullen täytyy asettua riviin, kaikki paikat tutkitaan ja joskus pienimpiä kuulustellaan ja heistä yritetään nyhtää tietoa, koska heidän oletetaan puhuvan helposti sivu suunsa. Heistä ole kuitenkaan koskaan saatu mitään irti. Nuorimmatkin ymmärtävät enemmän kuin heidän räkää valuvien pikkunaamojensa perusteella voisi luulla.

Joku kuiskaa: »Pappi!» Kuuluu lohdutonta muminaa. Sillä liikanimellä kutsutaan erästä SS-aliupseeria (*Oberscharführer*), joka kulkee aina pappimaisesti kädet sotilastakkinsa hihojen sisään vedettyinä, tosin hänen ainoa uskontonsa on julmuus.

– No niin, no niin, no niin! Judas, alapa arvuutella!

– Ai mitä niin, herra Stein?

– No mitä vain! Voi luoja, poika, mitä tahansa!

Kaksi opettajaa kohottaa ahdistuneena päätään. Heillä on käsissään jotain Auschwitzissa ankarasti kiellettyä, minkä takia heidät voidaan tuomita kuolemaan. Noilla esineillä, joiden hallussapito tietää hengenlähtöä, ei voi ampua eikä niitä voi käyttää teräaseaseena eikä nuijana. Reichin tylt vartijat kavahtavat kirjoja: vanhoja, kuluneita ja risaisia niteitä, joista puuttuu sivuja. Silti natsit koluavat joka sopen löytääkseen niitä, koska kirjat ovat heille pää-

hänpinttymä. Historian saatossa kaikki diktaattorit, tyrannit ja sortajat, olivat he arjalaisia, tummailhoisia, aasialaisia, arabeja, slaaveja tai muita, ovat puolustaneet vallankumousta, eliitin etuoikeuksia, Jumalan valtakuntaa tai sotilaallista kuria oli heidän ideologiansa mikä tahansa, ja heitä kaikkia on yhdistänyt yksi asia: he ovat etsineet vimmaisesti kätettyjä kirjoja. Kirjat ovat vaarallisia, ne kun saavat ajattelemaan.

Ryhmät seisovat paikoillaan hyräillen ja odottavat vartijoiden tuloa, mutta yksi tyttö rikkoo parakin leikkisän leppoisan tunnelman ja pyyhkäisee juoksuun jakkaroita kolistellen.

– Hei pysähdy!

– Mitä sinä oikein teet? Oletko sinä seonnut? tytölle huudetaan.

Yksi opettajista yrittää tarttua häntä käsivarresta ja pysäyttää hänet, mutta hän väistää ja koikkelehtii eteenpäin, vaikka pitäisi olla hiljaa paikallaan ja huomaamaton. Hän nousee parakin kahtia jakavan metrin korkuisen tulisijan päälle ja loikkaa metelin saattamana sen toiselle puolelle. Sitten hän kaataa jakkaran, joka rämähtää lattiaan ja saa kaiken muun toiminnan keskeytymään.

– Helveti sentään! Sinun takiasi me kaikki saamme kärsiä! tiuskaisee rouva Křižková raivosta punoittaen. Lapset kutsuvat häntä selän takana »rouva Punanahaksi». Hän ei tiedä, että tyttö, jolle hän tiuskii, on keksinyt tuon liikanimen. – Istu alas apulaisten viereen, hölmö!

Tyttö ei kuitenkaan pysähdy, vaan jatkaa päätä pahkaa piittaamatta paheksuvista katseista. Lapset seuraavat lumoutuneina, kuinka hän kipittää vaakaraitaiset pitkät villasukat ruipeloissa jaloissaan. Hän on laiha muttei sairaalloinen, ja hänen ruskeat, hartioita hipovat hiuksensa heilahtelevat puolelta toiselle hänen pujotellessaan lapsiryhmien lomassa. Dita Adlerova etenee satojen ihmisten keskellä, mutta hän juoksee yksin. Juoksemme aina yksin.

Hän mutkuttelee parakin keskelle ja puikkelehtii ryhmän keskelle. Hän tönäisee jakkaraa, jolla istunut tyttö putoaa ja rojahtaa rähmälle.

– Hei, mitä sinä oikein hommaat! pudonnut kiljahtaa lattialta.

Brnolainen opettaja katsoo kummissaan, kun tyttö, nuori kirjastonhoitaja, seisahtuu huohottaen hänen eteensä. Saman tien ja mitään sanomatta Dita tempaisee kirjan opettajan käsistä tämän suureksi helpotukseksi. Kun opettaja hetkistä myöhemmin tokenee ja on aikeissa kiittää tyttöä, tämä on jo parin harppauksen päässä. Natsit ovat jo melkein ovella.

Insinööri Marody tajuaa jutun juonen ja on valmiina jakkara-piirin sivulla. Mies sujauttaa algebran kirjan Ditalle kuin viestikapulaa. Dita kipittää epätoivon vimmalla kohti apulaisia, jotka ovat lakaisevinaan lattiaa parakin perukoilla.

Hän on puolimatkassa, kun ryhmien äänet salpautuvat hetkeksi, ne melkeinpä huojahtavat kuin kynttilän liekki avautuvan ikkunan edessä. Hän tietää kääntymättäkin, että ovi on avautunut ja SS-vartijat tulossa sisään. Hän loikkaa äkisti sivuun yksitoistavuotiaiden tyttöjen keskelle. Hän työntää kirjat vaatteidensa alle ja ristii käsi-varret rinnalleen estääkseen niteitä putoamasta. Tytöt katsovat häntä huvittuneina syrjäkarein samalla kun hermostunut opettaja elehtii leukaansa nytkyttämällä, että heidän täytyy jatkaa laulelua. Parakin sisäänkäynnillä SS-miehet tarkastelevat hetken tilaa ennen kuin kajauttavat yhden lempisanoistaan:

– *Achtung!*

Tulee hiljaista. Laulelu ja arvuutteluleikit keskeytyvät. Kaikki jähmettyvät paikoilleen. Hiljaisuuden keskeltä kuuluu silti jotain, joku viheltelee puhtaasti Beethovenin viidettä sinfoniaa. Pappi on pelottava sotilas, mutta jopa hän näyttää hermostuneelta, sillä hänen vierellään astelee vieläkin kammottavampi olento.

– Luoja meitä auttakoon, opettaja supisee.

Ennen sotaa Ditan äiti soitti pianoa, joten hän tunnistaa Beethovenin. Hän panee merkille, että on ennenkin kuullut tuota samaa täsmällisen musikaalista viheltelyä. Se oli tapahtunut sen jälkeen kun he olivat matkustaneet kolme päivää sullottuina junan tavara-

vaunuun ilman ruokaa ja vettä lähdettyään Terezínistä, jonne heidät oli siirretty Prahasta ja jossa he olivat asuneet vuoden. Oli yö, kun he saapuivat Auschwitz-Birkenauhun. Oli mahdotonta unohtaa tavaravaunun oven metallinen kolaus sen avautuessa. Oli mahdotonta unohtaa ensimmäinen suullinen kylmää ilmaa, joka löyhkäsi palaneelta lihalta. Oli mahdotonta unohtaa yössä kirkkaasti loimottaneet valot: seisake oli valaistu kuin leikkaussali. Sitten seurasi käskyjä, aseiden perät iskeytyivät vaunun kylkeen, kuului laukauksia, pillin vihellyksiä ja kiljahduksia. Ja sekasorron keskellä eräs kapteeni, Hauptsturmführer, jota jopa SS-miehet kavahtivat, vihelteli Beethovenin sinfoniaa virheettömästi ja tyyneen rauhallisesti.

Sinä päivänä tuo upseeri ohitti Ditan läheltä, ja hän näki miehen tuliterän univormun, tahrattoman valkoiset hansikkaat ja rautaristin sotilastakin rintamuksella; sen kunniamerkin sai vain kunnostautumalla rintamalla. Upseeri seisahtui äideistä ja lapsista koostuvan ryhmän kohdalla ja taputti hansikoidulla kädellään lempeästi yhtä pienokaisista. Hän väläytti peräti hymyn. Hän osoitti neljätoistavuotiaita kaksosia – Zdeněkiä ja Jirkaa – ja kapo kiirehti vetämään heidät pois rivistä. Äiti tarrasi vartijan takinliepeeseen ja rukoili polvillaan, ettei lapsia vietäisi. Lääkintäkapteeni puuttui tilanteeseen tynesti.

– Josef-sedän valvonnassa heille on luvassa erityiskohtelu.

Ja tavallaan se oli totta. Kukaan Auschwitzissa ei hipaissutkaan kaksosia, joita tohtori Josef Mengele keräsi tutkimuksiaan varten. Kukaan ei kohdellut heitä niin kuin hän makaabereissa geneettisissä kokeissaan, joiden tarkoituksena oli saada saksalaiset naiset synnyttämään kaksosia ja sillä tavalla lisäämään syntyvien arjalaisten määrää. Dita muistaa, kuinka Mengele oli poistunut käsi kädessä kulkevat lapset mukanaan rauhallista viheltelyään keskeyttämättä.

Sama sinfonia kuuluu nyt parakissa 31.

Mengele.

Parakkipäällikön huoneen ovi avautuu narahtaen, Blockältester Hirsch astuu ulos pikkuruisesta kammioistaan ja teeskentelee olevansa iloisesti yllättynyt SS-miesten vierailusta. Hän kopauttaa kuuluvasti kengänkannat yhteen tervehtiessään upseeria. Niin hän osoittaa kunnioitustaan ylempäänsä kohtaan ja todistaa samalla olevansa sotilaallisen säntillinen ja tarmokas. Mengele on omissa ajatuksissaan ja tuskin vilkaisee häntä, jatkaa vain viheltelyä kädet selän takana kuin hänellä ei olisi mitään tekemistä ympäröivän tohinan kanssa. Kersantti – kaikki kutsuvat häntä Papiksi – tarkastelee parakkia hailakoilla silmillään eikä vedä käsiään pois takkinsa hihoista vaan roikottaa niitä pistoolikotelonsa tuntumassa.

Jakopak oli oikeassa.

– Tupatarkastus, Obersharführer kähisee.

Mukana tulleet SS-miehet toistavat käskyn, karjaisevat sen niin, että vankien korvissa soi. Pikkutyttöjen keskellä piileksivää Ditaa puistattaa, hän puristaa käsivartensa tiukemmin rintaansa vasten, ja tuntee kirjat kylkiluitaan vasten. Jos ne löydetään hänen hallustaan, kaikki on lopussa.

– Ei ole reilua, hän mumisee.

Hän on neljätoistavuotias ja elämä vasta aluillaan, edessä. Kaikki on kuitenkin jämähtänyt paikoilleen. Hänen mieleensä nousevat taas kerran sanat, joita hänen äitinsä on hokenut vuosikausia, loputtomiin, kun hän valittaa kohtaloaan: »Edita, nyt on sota, nyt on sota.»

Hän on niin nuori, että tuskin muistaa, millainen maailma oli ennen sota. Samaan tapaan kuin hän kätkee vaatteidensa alle kirjat tässä paikassa, jossa kaikki riistetään, hän vaalii mielessään muistojen valokuva-albumia. Hän sulkee silmänsä ja yrittää palauttaa mieleensä maailman, jossa ei ollut pelkoa.

Hän näkee itsensä yhdeksänvuotiaana seisomassa Prahan vanhankaupungin aukion astronomisen kellon edessä vuoden 1939 alussa. Hän katsoi syrjäkarein ikivanhaa luurankoa, joka vartioi kaupungin kattoja silmäkuopat mustina laikkuina.

Koulussa heille oli kerrottu, että iso kello oli mestari Hanušin vaaraton taidonnäyte yli viidensadan vuoden takaa. Sen sijaan mummojen kertoma tarina ahdisti häntä: kuningas määräsi Hanušin rakentamaan astronomisen kellon joka tunti kiertävine hahmoineen ja sen jälkeen hän käski alamaisiaan sokaisemaan kellontekijän, jottei tämä voisi rakentaa samanlaista ihmettä jollekin toiselle hallitsijalle. Kostoksi Hanuš työnsi kätensä kellokoneiston sisään ja pysäytti sen. Kun hammaspyörät katkaisivat käden, koneisto meni jumiin eikä sitä saatu kuntoon moneen vuoteen. Toisinaan Dita näki unta irti leikkautuneesta kädestä, joka mateli ylös alas kellokoneiston hammasrattaiden lomassa. Luuranko heilautti soittokelloa ja mekanismi käynnistyi: hahmot alkoivat kiertää, ja ne muistuttivat kansalaisille, että minuutit tuuppivat hermostuneesti toisiaan ja tunti seurasi tuntia samoin kuin jättimäisen soittoastian hahmot vuosisadasta toiseen kiersivät joutuin näkyviin ja taas pois näkyvistä. Nyt hän kuitenkin tajuaa ahdistusta tuntien, että yhdeksänvuotias ei vielä ajattele niin, vaan uskoo, että aika on pelkkää jähmeyttä, peilityyni tahmea meri, jossa vain lillutaan paikoillaan. Sen takia siinä iässä kellot pelottavat vain, jos niiden vierellä häällyy luuranko.

Dita puristaa paitansa alla vanhoja kirjoja, joiden takia hän saat-
taa päätyä kaasukammioon ja muistelee kaihoisasti, kuinka onnel-
linen tyttö hän oli ollut. Käydessään äidin kanssa ostoksilla kes-
kustassa hänestä oli mukavaa pysähtyä vanhankaupungin aukion
astronomisen kellon eteen, mutta ei mekaanisten hahmojen näy-
töksen takia – koska oikeasti kellon luuranko ahdisti häntä enem-
män kuin hän halusi myöntää – vaan siksi, että häntä huvitti seurata
sivusilmällä kelloa tapittavia ohikulkijoita, joista monet olivat kau-
pungissa käyviä vieraspaikkakuntalaisia ja jotka katsoivat tarkkaan
mekaanisten hahmojen kiertoa. Hän sai tuskin pidäteltyä nauruaan
nähdessään ihmisten ällistyneet ilmeet ja kuullessaan näiden höl-
mistyneen naurun. Hän keksi heille saman tien lempinimiä. Hän

muistelee alakuloisena, että yksi hänen lempihuveistaan oli keksiä ihmisille liikanimiä, varsinkin vanhempiansa naapureille ja tutuille. Kopeaa rouva Gottliebiä, joka kurotteli yhtenänsä tärkeilevästi kau-laansa, hän kutsui »rouva Kirahviksi». Ja alakerran verhoiluliikettä pitävää kristittyä miestä hän kutsui mielessään »herra Keilapääksi.» Hän muistaa, kuinka seurasi hetken raitiovaunua, joka kilisytti kelloaan kääntyessään pois vanhankaupungin aukiolta ja mutkitteli sen jälkeen Josefovin suuntaan, ja sitten hän sääntäsi juosten kohti herra Ornestin liikettä, josta äiti osti kangasta hänen talvitakke-jaan ja hameitaan varten. Hän muistaa, kuinka kovasti piti siitä liikkeestä ja sen ovela olleesta mainoksesta, jossa eriväriset valot syttyivät yksitellen alhaalta ylöspäin, sammuiivat ja syttyivät taas uudestaan.

Jos hän ei olisi ollut pelkkä lapsellisen onnellisena kirmaava tyttö, hän olisi ehkä huomannut lehtikioskin ohi mennessään pitkän jonon ja pannut merkille Lidové noviny -sanomalehtien pinon ja etusivun nelipalstaisen uutisen, sen jättimäisin kirjaimin kirkuvan otsikon: »Hallitussopu: Saksan joukot Prahaan.»

Dita avaa hetkeksi silmänsä ja näkee SS-miesten koluavan parakin perällä. He katsovat jopa seinälle rautalangasta askarrelluilla nastoilla ripustettujen piirustusten taakse nähdäkseen, onko niiden taakse piilotettu jotain. Kukaan ei puhu vartijoiden mekastaessa kosteassa ja homeisessa parakissa. Ilmassa haisee myös pelko. Se on sodan haju. Hän ei muista lapsuudestaan paljon, mutta sen hän muistaa, että rauha haisi tuhdelta kanakeitolta, joka sai hautua yön yli viikonloppuna. Miten hän voisi unohtaa kypsän karitsanlihan, munamakaronin ja pähkinöiden maun. Pitkät koulupäivät, ilta-päivän ruutuhypelyn ja piiloleikit yhdessä Margitin ja muiden muistista hiljalleen haihtuvien ystävien kanssa. Sitten kaikki alkoi mennä vikaan.

Muutokset eivät olleet äkillisiä vaan vähittäisiä. Tosin eräänä päivänä lapsuus meni umpeen kuin Ali Baban luola ja hautautui

hiekkiaan. Se päivä on jäänyt hänen mieleensä, joskaan ei päivämäärä. Sinä aamuna (13. maaliskuuta 1939) Praha havahtui tärinään.

Olohuoneen kattolampun kristallikyynleet värisivät, mutta hän tiesi, ettei se johtunut maanjäristyksestä, koska kukaan ei säntäillyt eikä hätäntynyt. Isä joi aamuteetä ja luki lehteä teeskennellen välinpitämätöntä, aivan kuin mitään ei olisi ollut tekeillä.

Dita lähti kouluun äitinsä saattamana, ja kaupunki vavahteli. Venceslauksen aukion suunnalta kuului meteliä ja maa tärähteli niin rajusti, että se tuntui jalkapohjissa. Huumaava jyrynä voimistui aukion lähestyessä ja Dita tuli uteliaaksi. Aukion lähistöllä ei päässyt väenpaljouden tukkiman kadun yli ja näkyi vain selkiä, takkeja, niskoja ja päähineitä.

Äiti pysähtyi kuin seinään. Hänen kasvonsa pingottuivat ja vanhenivat hetkessä. Äiti tarttui tytärtään kädestä kääntyäkseen takaisin ja kiertääkseen kouluun toista tietä, mutta Dita oli utelias eikä voinut vastustaa kiusausta, vaan irrotti otteensa äidistä. Koska hän oli pieni ja laiha, hän pääsi pujahtamaan jalkakäytävälle pakkautuneen väkijoukon lomaan ja onnistui tunkeutumaan eturiviin ja näkemään, että kaupungin poliisit olivat muodostaneet ihmisketjun.

Meteli oli kova: paikalle saapui perä perään harmaita sivuvau-nullisia moottoripyöriä kyydissään sotilaita, joilla oli yllään kiiltävä nahkatakki ja joiden kaulassa roikkuivat ajolasit. Heidän naarmutomat kypäränsä suoraan tehtaalta Saksan sydäimestä eivät olleet vielä kokeneet taisteluja ja kimmelsivät. Moottoripyörien perässä ajoi panssariautoja, joista töröttöi isoja konekiväärejä ja niiden jälkeen kadulle lipui uhkaavaan näköisiä, norsumaisen hitaasti liik-kuvia panssarivaunuja.

Dita muistaa, että ajoneuvot olivat hänestä kuin vanhankau-pungin aukion astronomisen kellon mekaanisia hahmoja, ja hän kuvitteli, että pian ne katoaisivat luukun taakse. Sitten tärinä lop-puisi. Mutta tällä kertaa kellokoneisto ei ollut sysännyt kierrokselle

pelkkiä mekaanisia hahmoja, vaan kadulla kulki ajoneuvoja, joiden sisällä oli ihmisiä. Seuraavina vuosina hän sai oppia, että raja ihmisen ja koneen välillä oli häilyvä.

Hän oli vasta yhdeksänvuotias, mutta silti häntä pelotti. Ei kuulunut musiikkia, ei naurua eikä puheensorinaa, ei vihellyksiä. Ajoneuvot vain jyrisivät. Miksi nuo univormupukuiset miehet olivat paikalla? Miksi kukaan ei nauranut? Yhtäkkiä ajoneuvojono näytti Ditasta hautajaissaatolta.

Äidin käsi tarttui häneen tiukasti väkijoukon keskellä ja veti hänet pois. He lähtivät vastakkaiseen suuntaan, ja Praha alkoi taas näyttää normaalin eloisalta. Aivan kuin hän olisi herännyt painajaisesta ja saanut helpotukseksi todeta, että kaikki oli taas niin kuin pitikin.

Silti maankamara järjensi edelleen hänen jalkojensa alla. Kaupunki vavahteli. Äitikin tärisi. Retuutti häntä tarmokkaasti ja ripein askelein kulkueesta poispäin paetakseen koreilla kiiltonahkakengillään sodan musertavia saappaita. Dita huokaisee ja puristaa kirjoja vaatteidensa alla. Hän tajuaa murheekseen, että hänen lapsuutensa loppui tuona päivänä, ei ensimmäisten kuukautisten tullen, koska natsien saavuttua kaupunkiin hän lakkasi pelkäämästä luurankoja ja vanhoja tarinoita haamukäsistä ja alkoi kavahtaa miehiä.

SS-miehet ovat aloittaneet parakin tarkastuksen vilkaisemattakaan vankeihin ja keskittyvät seiniin, lattiaan ja irtaimistoon. Saksalaiset toimivat järjestelmällisesti: ensin käydään läpi säilytyspaikka ja vasta sen jälkeen sisältö. Tohtori Mengele kääntyy puhuttelevaan Fredy Hirschiä, joka on seissyt koko ajan asennossa liikahtamattakaan. Dita pohtii, mistä he puhuvat. Mitä Hirsch sanoo tuolle upseerille, jota jopa SS-miehet kavahtavat ja joka jököttää paikoillaan elehtimättä ja reagoimatta, mutta selvästikin valppaana? Harva juutalainen pystyisi puhuttelevaan noin itsevarmasti miestä, jota jotkut kutsuvat tohtori Kuolemaksi, harva pystyisi sanomaan tuolle saksalaiselle mitään kakistelematta, paljastamatta hermostuneisuuttaan. Hirsch kuitenkin näyttää puhuvan Mengelelle luontevasti, aivan kuin hän olisi pysähtynyt jututtamaan kadulla tuttua tai vaihtaisi pari sanaa naapurin kanssa.

Joidenkin mukaan Hirsch ei pelkää mitään. Toisten mukaan saksalaiset ovat mieltyneet häneen, koska hänkin on saksalainen ja jotkut vihjailevat, että hänen moitteettomalta vaikuttava ulko-kuorensa kätkee sisäänsä jotain hämärää.

Tupatarkastusta johtava Pappi näyttää eleen, jota Dita ei osaa tulkita. Jos heitä käsketään nousemaan ja seisomaan asennossa, miten hän saa estettyä kirjoja putoamasta?

Ensimmäinen neuvo, jonka konkarit antavat uudelle tulokkaalle, on yksinkertainen: pysy hengissä. Pitää sinnitellä vielä pari tuntia ja elää päivä loppuun, sitten päiviä pitää kerätä lisää, kunnes viikko tulee täyteen. Ja niin edelleen: ei saa ajatella turhan pitkälle eikä tavoitella liikoja, täytyy vain kestää seuraavaan hetkeen saakka. Elää on verbi, jota käytetään vain preesensissä.

Nyt hänellä on viimeinen tilaisuus työntää käsi vaatteidensa sisään ja sujauttaa kirjat vaivihkaa metrin päässä lojuvan jakkaran alle. Kun he seisovat rivissä ja kirjat löydetään, kukaan ei voi syyttää häntä ja kaikki ja ei-kukaan olisivat syyllisiä. Heitä kaikkia ei voi viedä kaasukammioon. Tosin parakki numero 31 varmasti suljettaisiin. Dita pohtii, olisiko sillä oikeasti merkitystä. Hän oli kuullut, että ensi alkuun muutamat opettajat panivat hanttiin: Miksi opettaa lapsia, jotka eivät luultavasti selviä hengissä Auschwitzista? Onko mitään järkeä kertoa heille jääkarhuista tai takoa heidän päähänsä kertotaulua sen sijaan että tekisi heille selkoa savupiipuista, jotka parakin vieressä puskevat ilmoille tuhkattujen ruumiiden mustaa savua? Hirsch taivutteli opettajat puolelleen arvovallallaan ja innollaan. Hän sanoi, että parakista 31 tulisi lasten keidas.

Keidas vai kangastus? pohtivat jotkut yhä.

Järkevintä olisi hankkiutua eroon kirjoista ja taistella henkensä edestä. Hän kuitenkin epäröi.

Aliupseeri ottaa asennon esimiehensä edessä ja saa tarkat toimintaohjeet, jotka välittää saman tien eteenpäin käskeväällä äänellä:

– Ylös! Asento!

Lapset alkavat liikehtiä ja kammeta itseään pystyyn. Dita voisi toimia yleisen hälinän turvin. Hän on hellittänyt hieman puristotettaan ja kirjat ovat valuneet syliin hänen vaatteidensa alla. Sitten hän kuitenkin painaa niteet vatsaansa vasten, niin tiukasti, että ne tuntuvat ritisevän kuin luut. Jokainen kirjojen pitelyyn haaskattu sekunti lisää hengenvaaraa.

SS-miehet vaativat karjuen hiljaisuutta ja vankeja pysymään paikoillaan. Kaikkein eniten saksalaisia ärsyttää epäjärjestys. He eivät voi sietää sitä. Kun juutalaisten kaltaisia vihollisrotuja varten kehitettyä lopullista ratkaisua alettiin soveltaa, monet SS-upseerit vieroksuivat verisiä teloituksia. Heitä tuskastutti, kun tappajaisissa osa ihmisistä jäi korisemaan kuolintuskissaan, ja oli vaivalloista lopettaa teloitettavia yksitellen, kahlata veressä ja potkia sivuun kuolevien käsiä, jotka hamusivat teloittajiensa saappaita. Sen jälkeen kun Auschwitzin kaltaisilla keskitysleireillä keksittiin tehokas keino tuhota juutalaisia ilman ylimääräistä sekasortoa, Berliinin määräämä joukkomurha lakkasi olemasta ongelma. Siitä tuli natsseille yksi sotarutiini muiden joukossa.

Väki on noussut jalkeille Ditan edessä ja hän on piilossa SS-miesten katseilta. Hän työntää oikean käden puseronsa alle ja tarttuu geometrian kirjaan. Hän tuntee sormissaan rypistyneet sivut ja hivelee niteen revennyttä selkää, arabikumiin ilmestyneitä uria. Ne ovat kuin pellon vakoja.

Sitten Dita sulkee silmänsä ja puristaa kirjoja voimiensa takaa. Hän tietää, minkä on tiennyt ensi hetkestä asti: hän ei luopuisi kirjoista. Hän on parakin numero 31 kirjastonhoitaja. Hän ei pettäisi Fredy Hirschiä, koska oli itse pyytänyt, että saisi ryhtyä tehtävään, hän oli käytännössä anellut miestä luottamaan häneen. Ja Fredy luotti, näytti hänelle kahdeksan salaista nidettä ja sanoi: »Tässä on kirjastosi.»

Viimein hän nousee varovasti. Hän pitää kättään tiukasti rinnallaan, jotta kirjat pysyisivät paikoillaan eivätkä putoaisi ryskyen lattialle. Hän hivuttautuu tyttöryhmän keskelle puolittain piiloon, mutta hän on muita pidempi ja hänen epäilyttävä asentonsa pistää silmään.

Ennen vankien tarkastamista kersantti antaa pari käskyä ja kaksi SS-miestä katoaa parakkipäällikön huoneeseen. Dita ajattelee loppuja kirjoja, jotka on kätkeyty Hirschin koperoon ja tajuaa, että

Blockältester on nyt suuressa vaarassa. Jos kirjat löydetään, miehen taru on lopussa. Piilo on kuitenkin hyvä. Huoneessa on lankkulattia, ja yhden nurkkalankun saa irrotettua. Sen alle on kaivettu maahan kuoppa, jonne pikkukirjasto mahtuu. Kirjat mahtuvat lankun alle niin tiiviisti, että vaikka lankun päälle astuisi tai sitä koputtaisi rystysillä, se ei kumahda epäilyttävän ontosti.

Dita on ollut kirjastonhoitaja vasta pari päivää, mutta tuntuu kuin hän olisi hoitanut tehtävää jo monta viikkoa tai kuukautta. Auschwitzissa aika ei riennä, vaan matelee. Äärettömän paljon hitaammin kuin muualla maailmassa. Pari päivää Auschwitzissa tekee tulokkaasta konkarin. Samassa ajassa nuoresta voi tulla vanhus ja rotevasta heiveröinen.

Saksalaisten jatkaessa tarkastusta Hirsch pysyy paikoillaan. Mengele on siirtynyt kädet selän takana monta askelta kauemmaksi vihellellä muutaman tahdin Lisztiä. Pari SS-miestä odottaa parakkipäällikön huoneen edessä etsinnän päättymistä, ja he ovat jo rentoutuneet ja taivuttelevat päätään laiskanpulskeasti. Hirsch töröttää paikoillaan jäykkänä kuin lipputanko. Hän itse on uljas lippu. Mitä holtittomammin muut rötköttävät, sitä ryhdikkäämmin hän seisoo. Hän ei hukkaa pienintäkään tilaisuutta osoittaa kaikin tarjolla olevin keinoin, kuinka järkähtämätön juutalainen osaa olla. Hän on vakuuttunut, että he ovat monin verroin vahvempia kuin natsit, ja sen takia nämä pelkäävät heitä. Sen takia nämä haluavat tuhota heidät. He ovat joutuneet alakynteen vain siksi, ettei heillä ole omaa armeijaa, mutta hän uskoo, että samaa virhettä ei tehdä toistamiseen. Ei epäilystäkään: kun tämä kaikki on ohi, he perustavat oman armeijan, josta tulee vahvista vahvin.

SS-miehet poistuvat huoneesta. Papilla on kädessään pari paperiliuskaa. Ilmeisesti mitään muuta epäilyttävää ei löytynyt. Mengele vilkaisee papereita ylimalkaisesti ja palauttaa ne nyreästi aliupseerille, pudottaa ne tämän käsiin. Liuskat ovat päällikön selontekoja parakin numero 31 toiminnasta ja osoitettu Lagerin johdolle. Ne

ovat Mengelelle tuttuja, koska niitä kirjoitetaan juuri hänen käyttöönsä.

Pappi vetää taas kätensä takkinsa vanuneisiin hihoihin. Hän antaa käskyjä hiljaisella äänellä, mutta vartijat ponnahtavat kuin jouset ja säntäävät jahtiin. He lähestyvät vankeja ja potkivat äkäisesti sivuun tielleen osuvia jakkaroita. Pelko valtaa lapset ja vasta aloittaneet opettajat ja he parahtelevat hätääntyneinä ja itkevät. Konkarit ovat tynyempiä. Hirsch ei liikahdakaan. Mengele seisoo sivummalla seuraamassa tilannetta.

Konkarit tietävät, ettei ole kyse mistään äkillisestä tuhoamisvimmasta. Natsit eivät ole tulleet yhtäkkiä hulluiksi eivätkä alkaisi tulittaa umpimähkään. Toiminta on sotarutiinia: jakkaroiden potkiminen kuuluu asiaan. Samoin karjuminen. Ja rynnäkkökiväärin perällä iskeminen. Sellaisessa ei ole mitään henkilökohtaista. Jakkaroiden rusikoiminen on vain muistutus, että natsit voisivat yhtä mutkattomasti riistää ihmishenkiä. Myös tappaminen on sotarutiinia.

Sotilasjoukko seisahtuu ensimmäisen vankiryhmän kohdalla. Kun esimies liittyy joukkoon, tarkastus alkaa kuin hidastettuna. Miehet seisahtuvat vähän väliä tarkastelemaan vankeja, he kopeloi-tavat muutamia ja kääntelevät joidenkin päätä etsiessään ties mitä. Kaikki ovat katsovinaan eteenpäin, mutta vilkuilevat sivusilmällä vierellään seisovaa.

Yhtä opettajaa käsketään astumaan esiin rivistä, pitkää naista, joka opettaa käsitöitä ja joka on saanut lapset askartelemaan pieniä ihmeitä vanhoista nyöripätkistä, lastuista, rikkinäisistä kauhoista ja rievuista. Hän ei ymmärrä, mitä hänelle sanotaan, hän ei oikein erota sanoja, mutta sotilaat huutavat hänelle ja yksi heistä kopeloi häntä. Luultavasti siihen ei ole mitään erityistä syytä. Huutaminen ja kopelointi kuuluvat nekin asiaan. Pitkä ja laiha opettaja näyttää ruoolta, joka on naksahdusillaan poikki. Viimein hänet tönäistään huudon säestämänä takaisin omaan ryhmäänsä.

Vartijat jatkavat eteenpäin. Ditan käsivarsi puutuu, mutta hän puristaa kirjoja entistäkin tiukemmin rintansa alla. He pysähtyvät ryhmän eteen kolmen metrin päähän hänestä. Pappi kohottaa leukaansa ja käskää miestä astumaan esiin rivistä.

Tämä on ensimmäinen kerta, kun Dita kiinnittää huomiota opettaja Morgensterniin, vaarattoman oloiseen papparaiseen, joka on leuan alla roikkuvien poimujen perusteella ollut aikoinaan pyylevä. Miehellä on harmaat, kiharat hiukset, yllään nuhjuinen, isoksi jäänyt liituraitapuku ja pyöreät lasit likinäköisillä, ymmyrkäisillä silmillään. Dita ei kuule, mitä Pappi sanoo, mutta hän näkee opettaja Morgensternin ojentavan upseerille silmälasinsa. Obersharführer ottaa ne vastaan ja tutkii niitä. Yhdelläkään vangilla ei saa olla henkilökohtaisia esineitä, mutta kukaan ei ajatellut, että likinäköisen käyttämät silmälasit olisivat turhaa pröystäilyä. Silti SS-mies tutkii sankoja kuin olisi epäillyt niiden olevan kultaa ja kuvitellut, että niistä voisi olla muuhunkin kuin avuksi huonosti näkeväälle vanhalle arkkitehdille. Pappi ojentaa lasit takaisin, mutta kun opettaja on ottamassa niitä vastaan, SS-mies antaakin niiden pudota jakkaran reunalle, josta ne kimpoavat lattialle.

– Aasi! Typerys! aliupseeri huutaa.

Opettaja Morgenstern kumartuu nöyrästi poimimaan rikkoutuneet lasinsa. Kun hän on aikeissa nousta taas pystyyn, hänen taskustaan putoaa pari rypistynyttä paperilintua ja hän kumartuu uudestaan. Sitten hän pudottaa lasinsa. Pappi tarkastelee hänen kömpelyyttään silmin nähden ärtyneenä. Hän käännähtää äkäisesti kannoillaan ja jatkaa tarkastusta.

Mengele katsoo kaikkea taaempaa silmä kovana. SS-miehet päällolakki päässään ja kaiken murskaavat saappaat jalassaan etenevät hitaasti ja tuijottavat vankeja ahnas kiilto vihaisesti leimuavissa silmissään. Dita aavistaa heidän lähestyvän, muttei uskalla vilkaista edes sivusilmällä. Kaiken lisäksi miehet pysähtyvät juuri hänen ryhmänsä eteen ja Pappi seisautuu häntä vastapäätä vajaan viiden aske-